

UPPSALA
UNIVERSITET

Förtryckande hierarkier eller förbjuden kärlek?

Två tematiska läsningar av en ungdomsroman

Alice Furster

Ämne: Självständigt arbete i svenska med litteraturvetenskaplig inriktning

Poäng: 15 hp

Ventilerad: HT 2017

Handledare: AnnaCarin Billing

Examinator: Maria Westman

Litteraturvetenskapliga institutionen

Uppsatser Lärarprogrammet i Svenska

Innehåll

1. Inledning	1
1.1 Syfte och frågeställningar	2
1.2 Metod.....	2
1.3 Material.....	3
1.4 Teori och begrepp	3
1.4.1 Heteronormativitet	4
1.4.2 Genuskontraktet	4
1.4.3 Populärlitteratur	6
1.4.4 Typologisering av populärlitteratur	7
1.5 Tidigare forskning	8
2. Analys	10
2.1 Förtryckande hierarkier? Första läsningen	10
2.1.1 Klassificering av klärvoajanta.....	10
2.1.2 Människovärde.....	12
2.1.3 Frihet inom slaveriet	14
2.2...Eller förbjuden kärlek? Andra läsningen.....	16
2.2.1 Uppbyggnad	16
2.2.2 Vägen till tillit.....	17
2.2.3 Kulmen i romansen	19
2.3 Avslutande reflektion	20
3. Avslutande diskussion	21
3.1 Diskussion	21
3.1.1 Återkommande tema i andra ungdomsromaner	21
3.1.2 Betydelsen av heteronormen och genuskontraktet.....	22
3.1.3 Betydelsen av typologisering	22
3.1.4 Populärlitteratur i skolan?	24
3.2 Sammanfattning och slutsats	25
Litteratur	27

1. Inledning

Som framtida gymnasielärare i svenska och engelska kommer litteratur vara en stor del av undervisningen. När elever själva väljer bok blir att de väljer de ofta populärlitterära ungdomsböcker. Inom den genren, och i många andra för den delen, möts läsaren ibland av fasta könsstereotypiska konstruktioner. Könsrollerna som porträtteras är inte, tack och lov, lika rigida som på tiden av flick- och pojkböcker men det betyder inte att problemet är löst.

De senaste åren har många ungdomsromaner kommit ut, där den kvinnliga huvudkaraktären är stark, självständig och räddar världen från undergång. Dock så har dessa ungdomsböcker en annan sak gemensamt – kärleksintriger. Vid sidan av hjältinnornas räddande av världen finns ofta en kärlekshistoria. I vissa fall spelar kärlekshistorien större roll i andra mindre, men den finns nästan alltid där. Det är inte själva kärleken som är problemet, utan hur den kan överskugga, marginalisera och förminska hjältinnans bedrifter. Konsekvensen kan bli att unga kvinnor får uppfattningen att det enda som betyder något är kärlek, och att det mest eftersträvansvärda i livet är tvåsamhet.

Som en ingång till ämnet vill jag lyfta fram Maria Ulfgårds bok *För att bli kvinna – och av lust* (2002) där hon skriver om Linda K. Christan-Smiths studie *Becoming a Woman Through Romance* (1990), som kommer fram till att litteratur kan socialisera flickor in i könsstereotypa mönster.¹ Hur ska man då som pedagog främja elevers läsande och samtidigt undvika upprätthållandet av bilden av hur flickor och pojkar ska vara? Ska vi börja bränna böckerna på bål? Censurera? Bannlysa? Det är inte lösningen. Istället tror jag att man bör granska och ifrågasätta litteraturen och uppmuntra eleverna att göra det samma. Om man vill främja litteratur med kvinnliga huvudkaraktärer, ska man observera vilken typ av makt hon får och på vilka grunder hon får ta plats. Läraren måste själv kunna ställa sig kritiskt till den normativa bild som ibland framställs i skönlitteraturen, för att en givande och öppen diskussion med elever ska kunna finnas. Det finns inga självklara svar på varför det är på ett visst sätt, men som lärare är det viktigt att ha kunskaper om ämnet, så att man kan uppmuntra eleverna att ifrågasätta.

Med den här uppsatsen vill jag undersöka vilka teman, som får ta plats i ungdomsromanen *Drömgångare* (2013). Överskuggar kärlekshistorien hjältinnan Paiges kamp för frihet? Jag har en förhoppning att i mitt framtida läraryrke kunna förebygga elevers socialisering in i könsroller, samt att få förståelse för hur heteronormen upprätthålls i ungdomslitteraturen.

¹ Maria Ulfgård. *För att bli kvinna – och av lust. En studie i tonårsflickors läsning*. Stockholm: B Wahlströms 2002, s. 82.

1.1 Syfte och frågeställningar

Med den här uppsatsen vill jag undersöka två teman och hur de gestaltar sig. Genom två olika läsningar som fokuserar på olika teman ur *Drömgångare*, vill jag ta reda på hur stor roll två skilda teman i samma roman får, och hur dessa framställs. Hypotesen är att kärleksberättelsen får ett större utrymme eftersom min erfarenhet av likande romaner bekräftar detta. Jag vill därför även undersöka varför det verkar som att ungdomsromaner med kvinnliga huvudkaraktärer målar upp bilden av att ett heterosexuellt tvåsamhetsförhållanden som det mest eftersträvansvärda. Uppsatsen har två syften, dels att undersöka och utreda vilken roll de två temana spelar, dels att ta reda på orsaken till varför ett tema får ett större utrymme och vad det kan bero på. Frågeställningarna blir alltså som följande:

- Hur gestaltas de två valda temana i romanen?
- Hur fördelar sig utrymmet mellan de två temana i romanen?
- Vilka faktorer och normer påverkar romanens innehåll och tema?

1.2 Metod

Claes-Göran Holmberg och Anders Ohlsson rekommenderar i boken *Epikanalys - en introduktion* (1999) att läsa den okända texten flera gånger, om man vill göra en litteraturanalys. De menar att den första genomläsningen görs mest framgångsrik om man är så öppen som möjligt för de associationer och tankar som framkallas. Den andra och följande läsningar används för att bryta ner texten och analysera den utifrån valt perspektiv och analysbegrepp. Holmberg och Ohlsson menar att romanens titel, inledning och slut är särskilt betydelsebärande delar.²

Jimmy Vulovic menar i *Narrativanalys* (2013) att tema inte ska sammanblandas med budskap: "Tema ställer frågor. Budskap är svar".³ Att analysera teman kan enligt Holmberg och Ohlsson innebära risk att man ger sken av att litterära verk endast är bärare av idéer eller bara har en enda idé. De tar även upp Norman Hollands forskning, som hävdar att tema är en extern struktur, som påtrycks verket av läsaren. Holmberg och Ohlsson vill poängtera att litterära verk kan innehålla flera teman och att olika läsare kan se olika teman i samma text. Vidare skriver de att det finns flera olika slag av tematisk forskning, i denna uppsats kommer den explikativa tematiken tillämpas, där man genom närläsning visar på ett eller flera teman i

² Claes-Göran Holmberg & Anders Ohlsson, *Epikanalys - en introduktion*, Lund: Studentlitteratur, 1999, s. 104–106.

³ Jimmy Vulovic, *Narrativanalys*, Lund: Studentlitteratur, 2013, s. 111.

samma verk.⁴ Genom två olika närläsningar av *Drömgångare* vill jag se hur de två temana gestaltas och vilket utrymme de får. Vid en första läsning framgår ett tema, men genom ännu en läsning med ett annat perspektiv, kan man utläsa ett ytterligare tema, som inte var lika uppenbart vid den första läsningen. Den ena läsningen fokuserar på hur temat frihet ter sig, och den andra läsningen fokuserar på kärlekstemat. Därefter ämnar jag att komplettera läsningen med hjälp av de begrepp och teorier som presenteras, för att på så sätt få en förklaring till vad det är som styr romanen och varför temana framställs på ett visst sätt.

Viktigt att poängtera är att det alltså går att tolka teman på olika sätt. Därför kan jag inte fastställa att min tolkning har företräde utan självklart är det möjligt för andra läsare att komma fram till andra slutsatser. I analysen baseras tolkningarna utifrån citat från romanen och på så sätt motiverar jag min tes.

1.3 Material

Drömgångare utgavs 2013 av Samantha Shannon och är den första i serien av sju varav tre böcker är utgivna. I den här uppsatsen är det den första romanen i serien som kommer att analyseras, då den kan läsas som fristående. Romanen riktar sig till ungdomar och kan ses som populärlitteratur.

1.4 Teori och begrepp

I följande avsnitt kommer flera teorier och begrepp att redogöras och förklaras. Att få en förståelse för bakgrunden till romanen och vad som styr den är viktigt att ha med sig, när man genomför en analys. Avsnittet består både av genusrelaterade och litteraturvetenskapliga teorier. Jag börjar med att redogöra för den heteronorm som styr romanens tema om kärlek, för att sedan beskriva vad Yvonne Hirdmans begrepp ”genuskontrakt” är och hur det påverkar relationen mellan män och kvinnor. Därefter förklaras genom Ulf Boëthius artikel, vad populärlitteratur är och dess betydelse. I enlighet med detta klagörs John G. Caweltis teori kring typologisering av populärlitteratur. Genom att presentera dessa teorier och begrepp, ämnar jag att i diskussionen koppla dem till *Drömgångare* och se hur teorierna påverkar och formar romanen, för att på så sätt kunna besvara frågeställningen.

⁴ Claes-Göran Holmberg & Anders Ohlsson., s. 30–34.

1.4.1 Heteronormativitet

I många ungdomsböcker och i samhället generellt förmedlas bilden av att den heteronormativa kärleken är det normala. Litteratur som främjar heteronormen, riktar sig vanligtvis, men inte alltid, till flickor där huvudkaraktärens främsta mål är att hitta kärleken och leva lycklig i alla sina dagar. Eftersom även *Drömgångare* i viss mån ansluter sig till denna norm, används således Fanny Ambjörnssons teori kring heteronormen till att få en förståelse för detta.

I boken *Vad är Queer* (2006) förklarar Ambjörnsson att redan som barn lär vi oss att det tvåsamma, reproduktiva och heterosexuella livet är det vi alla ska sträva efter. Hon menar att det västerländska samhället belönar en viss sorts heterosexualitet och leverne. Andra sätt att leva baktalas, förlöjligas och beklagas för att just detta liv ska framställas som det mest eftersträvansvärda. Normen är alltså beroende av den utpekade avvikelserna för att framstå som just normal.⁵ Med heteronormativitet menar Ambjörnsson de institutioner, lagar, strukturer, relationer och handlingar som upprätthåller heterosexualiteten som något enhetligt, naturligt och allomfattande. Detta bidrar, i sin tur, till att framställa en viss sorts heterosexuellt liv som det mest åtråvärda och naturliga sättet att leva.

Genom att tala om heteronormativitet snarare än om heterosexualitet visar man att det är själva normsystemet man vill undersöka. Det är alltså inte enskilda människors sexuella handlingar som är intressantast för en queerforskarare, utan snarare det system som premierar ett visst sätt att organisera livet.⁶

Sammanfattningsvis menar Ambjörnsson att ett viktigt queerteoretiskt tema är att kritiskt granska normer kopplade till sexualitet, genus och sexuell identitet. Till sin hjälp för att se hur normerna upprätthålls, ifrågasätts, fungerar och skapar hierarkier tar man begreppet heteronormativitet som synliggör de normer vi lever med i dagens västerländska samhälle.⁷

1.4.2 Genuskontraktet

Det finns en maktobalans mellan kvinnor och män som blir tydlig i romanen *Drömgångare*, vilket påverkar huvudkaraktären Paiges relation till kärleksintresset Arcturus. För att förklara hur de förhåller sig till varandra och varför deras relation formas av maktskillnader, är Yvonne Hirdmans teori om ”genuskontraktet” användbart.

⁵ Fanny Ambjörnsson, *Vad är Queer*, Stockholm: Natur och Kultur, (2006) s.159.

⁶ Ibid., s. 52.

⁷ Ibid., s. 78.

I artikeln ”Genussystemet – reflexioner kring kvinnors sociala underordning” skriver Hirdman om ’genussystemet’ som ett användbart begrepp inom kvinnoforskningen. Genussystem är en ordningsstruktur av kön vilket är förutsättningen för andra sociala, ekonomiska och politiska ordningar. Hirdman menar att begreppet genussystem ”[...] ska förstås som en dynamisk struktur (system); en beteckning på ett ’nätverk’ av processer, fenomen, föreställningar och förväntningar, vilka genom sin interaktion ger upphov till ett slags mönstereffekter och regelbundenheter”.⁸

I artikeln förespråkar Hirdman användandet av begreppet ’genuskontrakt’, vilket inte syftar på ett kontrakt mellan två jämstarka parter, utan är istället ett kontrakt uppdraget av den part som definierar den andre. Således är genuskontraktet konkreta föreställningar om hur män och kvinnor förhåller sig till varandra, samt hur dessa föreställningar ärvs från den ena generationen till den andra: ”Förståelsen av dessa osynliga, men så påtagliga genuskontrakt, som reglerar förhållandena mellan könen, innebär också en möjlighet att fördjupa förståelsen av hur den manliga normens primat uthärdats i historien.”⁹ Hirdman menar att genuskontraktet är en operationalisering av genussystemet: ”Kontrakten är i sig de ömsesidiga föreställningarna. Systemet är den process som via kontrakten skapar ny segregering, ny hierarkisering”.¹⁰ Könen har, menar Hirdman, både varit varandras möjligheter och begränsningar, men det har dock aldrig handlat om samma möjligheter eller samma begränsningar. Mannens frihet har ständigt expanderat och uppmuntrats till skillnad från kvinnan, som har begränsats av barnafödande och kontroll, lagstiftning och sociala seder. Frihetens väktare och det förkroppsliga fängelset har för kvinnor varit män men också oftast den enda frihetsmöjligheten. ”Ett belysande exempel på politisk nivå på denna strategi är att kvinnorna i Nazi-Tyskland tvingades anamma en hora-hallick strategi, eftersom kvinnor var utdefinierade från ’det politiska’.”¹¹ Hirdman skriver att via mannens svaghet kan kvinnan utöva sin slav-makts indirekta strategier för frihet, makt, beskydd och tillträde till den offentliga världen.

I Hirdmans bok *Genus – om det stabila föränderliga former* (2001) skriver hon att genussystemet och dess mönster är något som män och kvinnor skapar tillsammans och löper långt tillbaka i tiden. Detta påverkar oss än idag. Idéerna om att mannen är norm och kvinnan

⁸ Yvonne Hirdman, ”Genussystemet – reflexioner kring kvinnors sociala underordning” ur *Kvinnovetenskaplig tidskrift*, nr 3, 1988, s. 51.

⁹ *Ibid.*, s. 54.

¹⁰ *Ibid.*, s. 54.

¹¹ *Ibid.*, s. 55.

underordnad menar Hirdman är svårt att bryta sig loss från.¹² Hirdmans teorier handlar vårt samhälle, verkligheten, och något som ger en tydlig spegling av detta är litteraturen. Litteratur reproducerar de normer som Hirdman beskriver och opponerar sig mot. Därför blir teorierna användbara i syfte att analysera litteratur då dessa kan hjälpa läsaren att genomskåda vilka faktorer och normer som styr romanen.

1.4.3 Populärlitteratur

Forskarnas kriterier för populärlitteratur är skiftande. I artikeln ”Populärlitteraturen – finns den?” från boken *Brott, kärlek, främmande världar* (2015) menar Ulf Boëthius att det går att urskilja sju olika sätt att avgränsa området. Massproducerad, lättläst och med syfte att underhålla är några av definitionerna men den bästa, enligt Boëthius mening, är den smaksociologiska definitionen som lanserades av Helmut Kreuzer 1967. Hans definition menar att populärlitteratur blir till av litteratur, som har en stor läsarkrets samtidigt som den anses moraliskt och/eller estetiskt undermålig.¹³

Med Kreuzers definition blir populärlitteratur ett flytande och historiskt föränderligt begrepp. Vidare menar Boëthius att populärlitteratur är lika mångskiftande som övrig litteratur. Gränsen mellan dessa är flytande, godtycklig och artificiell eftersom gränsen bestäms av kritikernas, bibliotekens, skolmyndigheternas, litteraturhistorikernas och akademikernas skiftande värderingar. Populärlitteraturens form växlar och har alltså ingen egenart utan kan skifta från estetiskt avancerade romanbyggen till enkla pocketböcker.¹⁴

I förordet till *Brott, kärlek, främmande världar* svarar Dag Hedman och Jerry Määttä frågan om varför man bör bedriva forskning och undervisning om populärlitteratur. De menar att man ur ett större perspektiv kan hävda att populärlitteraturen är den litteratur som faktiskt spelar störst roll ute i samhället, utanför kultursidorna och de akademiska seminarieralarna. På grund av att utgivningen av populärlitteraturen är oerhört omfattande: ”[...] och den påverkar ett mycket stort antal människor i deras vardag när det gäller att forma och spegla personliga övertygelser, drömmar, förhoppningar och farhågor”. Vidare skriver Hedman och Määttä att populärlitteraturen utgör till stor del de verk som faktiskt lästs i samhällets breda lager och som emellanåt också satt tydliga avtryck i sin samtid.¹⁵

¹² Yvonne Hirdman, *Genus – om det stabila föränderliga form*, Stockholm: Liber, 2001, s. 47-50.

¹³ Ulf Boëthius, ”Populärlitteraturen - finns den?” i *Brott, kärlek, främmande världar*, Dag Hedman och Jerry Määttä (red.) Lund: Studentlitteratur, 2015, s. 19–21.

¹⁴ *Ibid.*, s. 22.

¹⁵ Dag Hedman och Jerry Määttä, *Brott, kärlek, främmande världar*, Lund: Studentlitteratur, 2015, s. 8.

Populärlitteratur användas i större utsträckning i undervisningen inom grundskolan och gymnasiet i takt med att eleverna fått det svårare att relatera till den kanoniserade eller mer kvalificerade litteraturen. Hedman och Määttä menar att även fast många lärare använder populärlitteratur i hopp om att den ska fungera som en inkörsport till mer avancerad läsning, så finns det anledning att också ta den på allvar i egen rätt. Genom de särskilda estetiska och andra kvaliteter som endast återfinns i populärlitteraturen kan man tillhandahålla och utveckla redskap för eleverna för att på så sätt kunna kritiskt förmå granska berättelser i alla dess former.¹⁶ Även Maria Ulfgard menar i *För att bli kvinna – och av lust* (2002) att om det i klassrummet skapas utrymme för bredare urval av litteratur kan dikotomiseringen mellan ”hög” och ”låg” litteratur tonas ned.¹⁷

1.4.4 Typologisering av populärlitteratur

I syfte att förstå hur det kommer sig att en kärleksberättelse finns med i så pass många ungdomsromaner, när det kan tyckas vara överflödigt, kan man härleda det till romanens formel. John G. Cawelti skriver i artikeln ”Anteckningar angående typologiseringar av litterära formler” från boken *Brott, kärlek, främmande världar* (2015) att det går att urskilja fem grundläggande moralfantasier. Två av dessa är äventyr och romantik. Tillskillnad från romantikberättelsens centrala handling, som kretsar kring utvecklandet av ett kärleksförhållande, fokuserar den centrala fantasin i äventyrsromanen på en hjälte, som besegrar hinder och faror och utför ett viktigt moraliskt uppdrag. Äventyrsberättelsen har vanligtvis någon form av kärleksinslag, som dock är tydligt underordnat hjälten bedrifter. I äventyrsberättelsen är relationen mellan hjälte och skurk viktigare än hjälten kärleksförhållanden. Cawelti menar att kärlekshistorier också innehåller inslag av äventyrskaraktär, men att faran fungerar som ett medel för att pröva och sedan stärka kärleksförhållandet.

En av de mest använda intrigformlerna handlar om en fattig flicka som blir kär i en rik eller aristokratisk man, vilket Cawelti kallar för Askunge-formel. En annan vanlig intrig kallas Pamela-formeln, där hjältinnan övervinner hotet från en motparts lidelse, för att i stället etablera ett varaktigt förhållande med honom. En modernare formel handlar om karriärkvinnan, som avsäger sig kärleken till förmån för berömmelse eller rikedom. Senare upptäcker hon att endast kärleken kan göra hennes liv meningsfullt. Vidare skriver Cawelti att

¹⁶ Ibid., s. 9.

¹⁷ Maria Ulfgard. *För att bli kvinna – och av lust. En studie i tonårsflickors läsning*. Stockholm: B Wahlströms 2002, s. 340.

de flesta kärleksformlerna handlar i grund och botten om övervinnandet av sociala (yttre) och psykologiska (inre) hinder. Hans slutsats är att de flesta moderna romantikberättelserna bekräftar ideal som monogamt äktenskap och kvinnlig underordning.¹⁸

Ulf Boëthius skriver även om John G. Caweltis formeltänkande och anser att hans analysmodell fungerar som en användbar utgångspunkt när det kommer till att analysera kategorilitteratur, om man vill vaska fram dess litterära formel. Boëthius hävdar däremot att Caweltis modell är ofullständig, eftersom den gör det svårt att komma åt sådana saker som ideal och värderingar, komposition, berättarhållning och stil.¹⁹

1.5 Tidigare forskning

Eftersom *Drömgångare* är relativt nyutkommen finns det inte mycket tidigare forskning kring just den här romanen. Det finns däremot analyser om liknande ungdomsromaner i samma genre som *Drömgångare*. Trilogin *Hungerspelen* (2008–2010) av Suzanne Collins har hyllats av många för romanens porträttering av en självständig och motståndskraftig ung kvinna. När vissa menar att huvudkaraktären Katniss är en feministisk förebild anser Katherin R. Broad att så inte är fallet. Hon skriver i kapitlet ”The Dandelion in the spring – Utopia as Romance in Suzanne Collins’s *The Hunger Games* Trilogy” från boken *Contemporary Dystopian Fiction for Young Adults: Brave New Teenagers* (2013) att vid en närmare analys framgår det att *Hungerspelen* inte bara förmedlar en bild av en stark kvinnlig karaktär, utan att romanen även handlar om att lära sig att finna tillfredsställelse från heterosexuell kärlek och en kärnfamilj.²⁰ Istället för att bryta normer är romanen egentligen, i grund och botten, en historia om kärlek. Kampen för frihet blir det snarare en strid för kärnfamiljen. Broad menar att historien om hjälten Katniss hamnar i skuggan av kärlekstriangeln. Genom att Katniss slutligen väljer ett stillsamt liv med Peeta, ser Broad det som ett bekräftande av heteronormen:

There are forces at work that shape opportunity, yet literary representations of female characters participate in shaping these choices by reproducing and so further normalizing standards for female behavior and expectations for romance. As Joanne Brown and Nancy St. Clair assert, ‘Because girls’ stories have conventionally ended with a marriage or mating in which the female protagonist assumes a subordinate role, fiction about empowered girls must find ways to subvert that ending.’²¹

¹⁸ John G. Cawelti, ”Anteckningar angående typologiseringen av litterära formel” i *Brott, kärlek, främmande världar*, Dag Hedman och Jerry Määttä (red.) Lund: Studentlitteratur, 2015, s. 78–82.

¹⁹ Ulf Boëthius, s. 25–26.

²⁰ Katherin R. Broad, ”The Dandelion in the spring – Utopia as Romance in Suzanne Collins’s *The Hunger Games* Trilogy” i *Contemporary Dystopian Fiction for Young Adults: Brave New Teenagers*, Balaka Basu & Katherine R. Broad & Carrie Hintz (red.) New York: Routledge, 2013, s. 117–118.

²¹ Katherine R. Broad, s. 127.

Vidare menar Broad att den dystopiska ungdomslitteraturen är mer tillåtande för flickor att inta en aktiv roll. När de växer upp till kvinnor förväntas de att foga sig efter ”properly gendered behavior” och bevara vår tids status quo. Broad anser att det är viktigt att belysa ungdomslitteratur som upprätthåller förlegade strukturer vilka begränsar kvinnor till passiva roller som mödrar och fruar. En kärlekshistoria är näst intill obligatoriskt i många ungdomsromaner.

Till skillnad från Katherine Broad menar Sonya Sawyer Fritz i kapitlet ”Girl Power and Girl Activism in the Fiction of Suzanne Collins, Scott Westfield, and Moira Young” från boken *Female Rebellion in Young Adult Dystopian Fiction* att ungdomsdystopier kan hjälpa unga kvinnor att utveckla en ny förståelse för deras egna potential som bemyndigade socio-politiska representanter. Sawyer Fritz menar att fastän romanerna utspelar sig i helt olika realiteter än läsarnas egna kan de vara till hjälp för dem att förstå de orättvisor som finns i vår värld: ”If this is the case, then perhaps the most important message these novels communicate is that there is hope for the future girlhood, after all”.²²

I artikeln ”Populärlitteraturen – finns den?” skriver Ulf Boëthius om populärlitteraturens berättarstrukturer, där han lyfter fram Janice Radways läsarundersökning *Reading the Romance* (1984). Där analyserade Radway ett tjugotal kärleksromaner. Radway fann ett antal fasta motsatspar i personskildringen som ful/vacker eller oskuld/erfaren, men även att romanerna var uppbyggda på liknande sätt med tretton återkommande funktioner. I utgångsfasen var hjältinnans sociala identitet rubbad eller förstörd för att sedan få sin identitet återupprättat. Hon förvandlas från en osäker och ensam adolescens till en mogen, sensuell och gift kvinna.²³ Radway menar att kärleksromanerna, som följer samma återkommande mönster, tillfredsställde grundläggande behov hos läsarna, som fick dem att känna sig starkare och bättre efter läsningen. Vidare skriver Boëthius att böckernas likformighet och att läsaren redan vet vilken grundstruktur de kommer att möta och hur romanen kommer sluta är en viktig förutsättning för inslaget av ritual som finns i läsandet av kategoriböcker.²⁴

²² Sonya Sawyer Fritz, ”Girl Power and Girl Activism in the Fiction of Suzanne Collins, Scott Westfield, and Moira Young” i *Female Rebellion in Young Adult Dystopian Fiction*, Sara K. Day & Miranda A. Green-Barteet & Amy L. Montz (red.), Farnham: Ashgate Publishing Limited 2014, s. 30.

²³ Ulf Boëthius, s. 25.

²⁴ *Ibid.*, s. 31.

2. Analys

Är det en berättelse om frihet från förtryck eller är det i grund och botten en kärlekshistoria? Temat kring frihet, överlevnad och hierarkier är mer framträdande i romanens början men finner sig överskuggad i slutet, då fokus har skiftat till kärleksberättelsen. Till en början utforskar romanen olika former av förtryckande hierarkier och vad som händer när människovärdet reduceras till hur användbar ens förmåga är. Den mest centrala handlingen kretsar kring Pagies olika överlevnadsstrategier men även kring upproret och utbrytandet från Sheol 1. Makt, förtryck och Paiges kamp för frihet kan ses som romanens främsta tema, och vid en första läsning är det som läsaren kanske först lägger märke till. Kärleken som långsamt växer fram mellan Paige och Arcturus är något sekundärt och är kanske inte det som läsaren finner mest centralt med romanen. Dock med en annan läsning kan uppbyggandet av deras relation ses som det som driver handlingen framåt och det som allting kretsar kring.

I följande analys kommer det att redas ut vilka teman som går att utläsa och hur de gestaltas. Analysen består av två delar, båda närläsningar av romanen, varav den ena fokuserar på temat kring frihet och den andra kring kärlek. Därefter följer en diskussion.

2.1 Förtryckande hierarkier? Första läsningen

”Vi är minoriteten världen inte tolererar.” (s. 13)

2.1.1 Klassificering av klärvoajanta

I romanen beskrivs flera intrikata hierarkiska system. Staden Scion består av två världar. Den ena tillhör vanliga laglydande människor och kallas för citadellet. Den andra är klärvoajanternas värld, som kallas för syndikatet. De klärvoajantas värld har egna regler och hierarkier, men lever ständigt med hotet från Scions säkerhetsvakter och övervakningssystem. I Scion härskar citadellet som består av vanliga människor vilkas mål är att skydda sig själva från klärvoajanterna. De klärvoajanta görs ofta till syndabockar och beskylls för allt dåligt som händer. Att bara existera som klärvoajant i Scion är ett brott. Tidigt i romanen förklarar Paige det såhär: ”Jag begick högförräderi bara genom att finnas till” (s. 16).

För försörjning och skydd har olika gäng formats, grupper av klärvoajanter som samarbetar och skyddar varandra. Varje gäng styrs av en eterboss, som även har en övergripande kontroll över alla klärvoajanta i sin sektor. För att överleva Scioncitadellets förtryck av klärvoajanter, måste de begå så kallade ”eterbrott”, en kriminell handling. Detta innebär användandet av eller kommunikation med andevärlden. I syndikates fall används

eterbrott för ekonomisk vinning. Ett exempel är försäljning av förfalskad konst. Där en medlem i Paiges gäng blir besatt av anden av en avliden känd konstnär och genom anden kan medlemmen måla en kopia av konstnärens kända målningar.

Ju kraftfullare den mediala egenskapen är desto mer pengar kan klärvoajanterna tjäna. Detta resulterar i att den som har en lukrativ förmåga blir mer respekterad och får mer makt. Dock medför detta att de klärvoajanta, som har en vanlig och svagare förmåga, tvingas leva på gatan. De kan inte vara med i ett gäng, eftersom de inte kan tjäna tillräckligt med pengar på deras klärvoajanta förmåga. I syndikatets samhälle finns det en skapad hierarki, där de klärvoajanter med mäktigare mediala krafter blir värderade högre: ”Teckentydare läste av etern med hjälp av föremål från den verkliga världen: kroppar, vilda djur, elementen. I Jaxons ögon var de en av de lägre klasserna” (s. 179). Det är Jaxon, eterboss i Paiges gäng, som har kategoriserat de klärvoajanta efter hur kraftfulla deras mediala egenskaper är. Detta har han sammanställt i boken *Om onaturlighetens förtjänster*:

I boken identifierade han sju olika klärvoajantklasser: siare, teckentydare, medier, sensorer, furier, vakter och hoppare.

De tre senaste var, skrev han, oerhört överlägsna de andra. Det var ett nytt sätt att se på klärvoajans, som aldrig tidigare hade blivit klassificerad. Men det hade inte fallit i god jord hos de 'lägre' klasserna (s. 216).

Klassificeringen är upphovet till hierarkin, som råder bland de klärvoajanta. Om man inte tillhör något gäng betyder det att ens förmåga inte värderas så högt, vilket resulterar i att man får leva ett hårt liv på gatan utan beskydd. Paige beskriver Jaxon på följande sätt: ”Han lämnade aldrig en voajant i sticket. Inte en som arbetade åt honom i alla fall. Spågubbar på gatan hade jag sett honom lämna att dö mer än en gång” (s. 76). På så sätt lever de som har lägre klass med dubbelt förtryck, både från Scion och från de andra klärvoajanta.

I Sheol 1 klassificeras de klärvoajanta på liknande sätt, dock inte på samma sätt som Jaxons indelning av svaga och kraftfulla egenskaper. En klärvoajant med en lägre status i Scion kan i Sheol 1 få en hög status om denne klarar testerna. På så sätt är inte statusen förutbestämd, även om klärvoajanter med kraftfullare mediala egenskaper gynnas i testerna. Klärvoajanterna fyller en annan roll i Sheol 1, då deras uppgift är att skydda refaiterna från deras fiende emiterna. Klärvoajanter som kommer till Sheol 1 blir tilldelade till eller valda av en refait, som ska träna dem att strida mot emiterna. När klärvoajanterna anländer till Sheol 1 blir de tilldelade ett nummer och en vit tunika. Efter första testet, om de klarat det, får de bära en rosa tunika och efter det andra klarade testet - en röd rock. Misslyckas man får man bära gult, feghetens färg. På så sätt råder det inga tvivel om vilken status klärvoajanterna har.

Relationen mellan refaiter och klärvoajanta är dock långt från jämställd. De flesta refaiter respekterar inte människor och behandlar dem som lägre stående varelser och ibland till och med som slavar. Refaiterna har dessutom skapat en hierarki mellan de klärvoajanta. De klärvoajanta som misslyckas eller visar feghet i träningen blir förvisade att leva som underhållning åt refaiterna och de klärvoajanta som klarat sina tester. De som däremot klarar träningen får mycket hög status och blir eggade att se ner på de som misslyckats. Romanen utforskar olika former av förtryck. Viktigt att poängtera är att både hierarkin emellan klärvoajanta och den hierarki som refaiterna har infört är skapade för att frambringa osämja och inbördes förtryck. Det skapade klasssystemet får de klärvoajanta att ställas mot varandra och de som har en högre klass ser ner på dem med lägre status.

2.1.2 Människovärde

Människovärdet är starkt kopplad till klass i de båda världarna. Om man tillhör en lägre klass är man inte lika mycket värd. Klasserna i Scion och Sheol 1 är förknippade med förmåga. I Scions undervärld är det hur mycket pengar man kan tjäna på sin förmåga, som har betydelse vilket i sin tur genererar status. I Sheol 1 spelar det större roll hur trogen man är till refaiterna och hur väl man lyder order från dem. Gör man det inte blir man klassad som feg och får leva i förtryck från de som lyckades med testerna.

För Paige betyder klasssystemet inte lika mycket som för andra. Hon omfattas förstås av det men hon låter inte sin människosyn påverkas av hierarkin. I ett tidigt skede i romanen kommer Paige i kontakt med misären som gulrockarna, de som har misslyckats med sina tester i Sheol 1, tvingas att leva i: ”Det såg dystert och fattigt ut. Längs båda sidor av gatan fanns enkla hyddor, skjul och tält av korrugerad plåt, plywood och plast – en kåkstad mitt inne i centrum av en stad” (s. 79). Vidare beskriver berättaren Paige intrycket av artisterna:

Jag var den enda som bar vit tunika. Alla andra gick klädda i smutsiga plagg av olika slag. Färgerna bidrog inte till att muntra upp intrycket av bärarnas blekgula hy och livlösa, blodsprängda ögon. Inte en enda såg frisk ut. Det här måste vara artisterna, människor som hade misslyckats i testerna och dömts till att underhålla refaiterna under återstoden av sina liv och troligen även i livet efter detta. De flesta var siare eller teckentydare, de vanligaste sorternas voajanter (s. 80).

Paige bemöter artisterna med medlidande, men hon ser inte ner på dem trots den misär de lever i. Hon påpekar att de tillhör de vanligaste sorternas voajanter, vilket är den lägsta klassen enligt Jaxon men det är inte något hon lägger fokus på eller värdering i. Paige finner en omedelbar gemenskap med artisterna och blir mottagen väl av dem. Av Liss Rymore blir hon välkomnad till ”Familjen” och hon kallar Paige för ”syster”. Även fast Liss inte har

någon makt över huvud taget, så finner hon en stolthet i att inte vara rödrock, de som har klarat sina tester. Liss anser att hon inte har sålt ut sig till refaiterna vilket i sig blir som en liten revolt. Även om den revolten har stått henne dyrt, så vägrar hon att offra sin värdighet och så här förklarar hon sin situation för Paige:

‘Jag förblev människa` Ett litet leende. ‘Reffar är inte människor. Hur lika vi än är, så är inte de som vi. De har inget *här inne*.` Hon knackade med ett finger mot bröstet. ‘Om de vill att vi ska arbeta med dem måste de göra sig av med våra själar` (s. 89).

Under Paiges och Liss första möte blir Paige medveten om hur illa artisterna blir behandlade. När refaiten Suhail plötsligt avbryter deras samtal tilltalar Suhail Liss med ett nedvärderande språk: ”Lata avskum”, ”Lilla marionett” och ”Seså, duktig slav” (s. 89). Språket upprätthåller på så sätt hierarkin och påminner artisterna om deras låga status. När Suhail har gått blir Paige varse att Liss blöder. Paige undrar om hon har skurit sig, Liss svarar då: ”Han åt av mig. [...] Det är därför vi lekare är här. Vi är bara auramaskiner. Käk åt reffarna. Men ni rockar – ni blir inte mat. Det är ert privilegium” (s. 90). Detta blir då även en förstärkning av artisternas låga position samt något som ger rödrockarna högre ställning. Eftersom de slipper få sin aura äten av. Liss säger också att det är därför de är här, vilket avslöjar refaiternas verkliga syfte med att behålla dem som inte klarar sina tester. Paiges inre monolog förklarar företeelsen:

Det var skälet till att de samlade en massa voajanter i sin fålla. Det var skälet till att de inte bara tog kål på artisterna om de inte dög till att slåss mot emiterna. De ville inte ha dem bara för att de skulle dansa – varför skulle de vilja ha det? Det var bara en barnslig form av förströelse, för att de inte skulle bli totalt uttråkade med all sin makt. Vi var inte bara slavar, vi var deras mat (s. 90–91).

Dock när Paige blir befordrad till rödrock är den familjära stämningen hos artisterna som bortblåst: ”Min tunika var en varning: överlöpare, förrädare. Håll er borta. Jag är en mördare” (s. 131). Paige är inte längre välkommen hos artisterna på grund av hennes nyfunna status. Istället för att bli kallad ”syster” av Liss, så kan de inte ens umgås längre. Liss säger: ”Snälla, jag pratar inte med rosa tunikor och rödrockar. Du får förlåta, men jag gör det bara inte. Du får vända dig till dina likar, helt enkelt” (s. 138). Detta visar på hur starkt hierarkin fungerar och hur hjärntvättade invånarna i Sheol 1 är – man bara kan umgås med dem som har lika status.

Det är inte bara artisterna som är hjärntvättade av det hierarkiska system som gäller i Sheol 1. Rödrockarna, som utgör en armé mot emiterna, anser sig över alla andra och ser ner på artisterna: ”Ibland talade de illa om lekarna (‘Ynkryggar, eller hur, till och med de som är

trevliga`)" (s. 293). På många sätt blir rödrockarna lärda att se ner på artisterna. Genom att de hyllas av refaiterna för deras mod blir rödrockarna eggade att förtrycka artisterna med lägre rang. Exempelvis tilltalar en av rödrockarna Liss på följande nedvärderande sätt: "Värdelösa spå-hora. Tycker du att du har ett jobbigt liv? Tycker du att det är för *jobbigt* att dansa för dem medan vi är där ute och blir uppätta levande av surrarna?" (s. 222). Rödrockarna lever ett farligt liv, då de måste försvara refaiterna från emiterna. De belönas i form av hög rang och föraktar således gulrockarna som inte behöver riskera sitt liv på samma sätt. Eftersom Paige inte stödjer behandlingen av dem med lägre rang men även för att hon inte vill lyda, refaiternas ledare, Nashira Sargas order, blir Paige därav näst intill lättad när hon misslyckas på ett uppdrag och blir degraderad till gulrock:

Jag gick upp på övervåningen och tog på mig min nya uniform: gul tunika och ett gult ankare på täckvästen. En klar solgul färg, som syntes på flera kilometers håll. 40, ynkryggen. 40, smitaren. På ett sätt gillade jag det. Det visade att jag hade trotsat Nashiras order. Jag hade aldrig velat vara röd (s. 352).

Romanen visar och ger exempel på vad som händer när människovärdet byts ut till att symbolisera ens rang, och hur lätt det är att rättfärdiga förtryckande beteenden utifrån vilken klass man tillhör. Det är dock inte bara innanför Sheols 1gränser som klasssystemet bestämmer hur mycket en människa är värd.

När Jaxon försöker rädda Paige från Sheol 1, gör han det inte för att rädda henne personligen utan för att han behöver hennes förmåga. Jaxon visar att han inte bryr sig om människorna utan bara om vad han kan vinna av deras mediala krafter: "De här människorna är utbytbara. Det är inte vi." (s. 465) och även "Jag gick med på att komma hit för att hämta hem min drömgångare, andades han. Inte för att rädda en hop siare och teckentydare" (s. 464). Detta ger en tydlig bild av hans människosyn. Jaxon visar även tecken på att inte betraktat Paige som en människa, utan att hennes enda värde är hennes förmåga. Han tilltalar henne inte ofta vid namn utan säger istället "min drömgångare" eller "min lilla drömmare" vilket både insinuerar att Jaxon anser sig ha en äganderätt över henne, samt att hennes mediala egenskaper är viktigare än hennes person.

2.1.3 Frihet inom slaveriet

På ett sätt handlar romanen även om att passa in och att hitta sin plats inom den hierarkiska ordningen. I romanens början befinner sig Paige i en hög position i ett av Syndikatets gäng. Hon trivs med det då hon är trygg: "Jag passade in bland de här människorna. De begrep sig på det främmande med min värld, en värld jag precis hade börjat upptäcka. Vi hade skapat en

liten värld i Seven Dials, en värld full av brott och färg” (302). Till skillnad från andra klärvoajanta, som inte kan försörja sig på sin mediala förmåga utan tvingas leva som tiggare på gatan, har Paige en trygg tillvaro.

Däremot upptäcker Paige att hennes frihet kanske inte betyder frihet för andra. Det som är hennes fängelse är någon annans frigörelse. Paige har till skillnad från andra voajanter ryckts bort från ett liv hon har tyckt om. Carl till exempel, som trivs med sin nyfunna status som rödrock i Sheol 1, kanske inte har levt ett så trevligt liv i Scion. För honom är var det Scion som var fängelset och i Sheol 1 får han leva som han vill:

‘Vi är säkra i Sheol. Varför skulle man vilja fly?’

‘För att vi inte hör hemma där.’

‘Det är ju det enda stället där vi faktiskt hör hemma. Där får vi vara klärvoajanta. Vi behöver inte gömma oss.’

‘Du är inte någon idiot, Carl. Du vet att det är ett fängelse.’

‘Och det är inte citadellet då?’

‘Nej. Det är det inte.’

Carl såg ner på sitt vapen igen. Jag såg mot fönstret.

En del av mig förstod vad han menade. Naturligtvis var citadellet ett fängelse – Scion höll oss inlåsta som djur där – men i citadellet stod vi inte och såg på när folk blev nedslagna eller lät folk ligga och dö på gatorna.

Jag tryckte huvudet mot glaset. Det var inte sant. Hector gjorde det. Jaxon gjorde det. Alla eterbossar i citadellet gjorde det. De belönade bara dem de hade nytta av. De andra slängdes ut för att ruttna bort (s. 318).

Klärvoajanter får leva ut sina förmågor i Sheol 1 och inte förtryckas på grund av dem. På så sätt kan straffkolonin ses som en fristad för vissa. Medan Paige redan var fri från början i Scion, blir den nya ordningen i Sheol 1 ett fängelse. När Paige försöker fly från Sheol 1 är det många som vill följa med henne. Det finns även de som vill stanna kvar då de är mer fria i Sheol 1 än vad de någonsin kommer att vara i Scion. I följande utdrag motsätter sig Carl Paiges försök till att fly och att göra uppror mot refaiterna:

‘Det är klart att du var tvungen att förstöra allt! Det här stället är det enda jag har – du får *inte* ta ifrån mig...’

‘Du har en hel värld. Kommer du inte ihåg den?’

‘En hel värld? Jag är ett missfoster! Det är vi allihop, 40! Missfoster som pratar med döda människor. Det är därför vi behöver *dem*’, sa han och hötte i luften med pekfingret i riktning mot stadens centrum. ‘Förstår du inte? Det här är det enda stället där vi är säkra’ (s. 462).

Anledningen till varför Paige tycker sig vara fri i Scion, är för att hon är anställd av Jaxon och är under hans beskydd. Hon anser sig även trygg i Scion, något som hon absolut inte känner sig i Sheol 1. För andra som aldrig har haft varken beskyddet eller tryggheten som Paige har haft så anser sig de fria i det som Paige anser är slaveri. Romanens slut får dock läsaren att ifrågasätta friheten, som Paige anser sig ha i Scion. När Jaxon hjälper Paige att fly från Sheol

I vägrar han att rädda de klärvoajanta. Han anser att de har lägre status än han själv och Paige. Då opponerar sig Piage och säger upp sig från hans anställning:

'Man säger inte upp sig från De sju inseglen', sa han.

'Jag gjorde det alldeles nyss.'

'Ditt liv är min egendom. Vi hade ett avtal. Du skrev under ett kontrakt.'

'Jag ger fullkomligt fan I vad de andra eterbossarna säger. Om jag är din egendom, Jaxon, så är min anställning inget annat än slaveri.' Jag knuffade undan honom. 'Det har jag haft nog av för resten av livet' (s. 465).

Paige har, som jag tidigare visat, ifrågasatt hur bra hon egentligen har det i Scion. Nu konstaterar hon svart på vitt att hon alltid befunnit sig i någon form av slaveri - antingen under Scions förtryck mot voajanter, Jaxons anställning eller som fånge i Sheol 1. Romanen utforskar de premisser som gör en människa fri eller fånge, vilket kanske inte alltid är en självklarhet.

2.2...Eller förbjuden kärlek? Andra läsningen

"Denne man skulle alltså bli min härskare. Jag såg honom rakt in i ögonen, fastän jag inte borde. Jag ville lära känna min fiendes ansikte." (s. 70)

2.2.1 Uppbyggnad

Relationen mellan Paige och Arcturus är inte enkel. När Paige anländer till Sheol 1 tillsammans med de andra tillfångatagna, väljs hon ut av Arcturus för att bli tränad att slåss mot emiterna. Då blir hon tillsagt: "Er skötare är er härskare i alla sammanhang. Han eller hon kommer att testa era förmågor och åsätta er ett värde" (s. 66). Hon får även höra att hon borde vara tacksam eftersom Arcturus inte har velat träna en voajant på lång tid: "Jag kände mig inte lyckligt lottad. Jag kände mig äcklad" (s. 69). Paige har blivit fångslad och bortförd mot sin vilja och hon reagerar med hat och äckel för att bli förslavad. Redan från början ges läsaren antydningar om att Arcturus inte är som de andra refaiterna. Även Paige anser att han skiljer sig från de andra: "Han var insvept i en besynnerlig, mjuk aura som överskuggades av de andra i rummet. Jag hade aldrig sett något så vackert – eller så fruktansvärt" (s. 66).

Till en början är Arcturus kall och högfärdigt gentemot Paige. När läsaren får reda på mer om hur illa de andra refaiterna behandlar människorna verkar Arcturus vara gode. Han varken slår eller är nedsättande mot Paige. Han verkar näst intill mystisk och hans motiv till varför han behandlar Paige relativt väl är dolda:

'Ni har styrt en marionettregering sedan 1859. Ni stödjer människohandel med vojanter och ni har sett på medan den handeln utvecklas. Ni har hjälpt dem sprida lögnen och skräck. Varför hjälper du människor?'

'Det är något som jag inte tänker berätta för dig. Precis som du inte tänker berätta för mig vilka dina vänner är, tänker jag inte berätta för dig vad jag egentligen vill uppnå' (s. 275–276).

Klärvojanterna har som tidigare nämnts blivit tilldelade nummer vilka fungerar som deras namn. Arcturus å andra sidan utmärker sig genom att han kallar Paige vid namn istället för hennes nummer. Detta är ovanligt för refaiterna då de inte behandlar vojanterna som människor. Istället avhumaniserar dem genom att bara tilltala vojanterna med deras nummer. Denna detalj utmärker Arcturus och gör honom mer sympatisk. Det kan också vara en antydning om att Arcturus inte är trogen refaiternas regim och att han motsätter sig den dåliga behandlingen av människorna. Han förklarar det på följande sätt för Paige:

Du vill att jag ska behandla dig som Thuban och de andra behandlar sina människor därför att då skulle du känna att du hade all rätt att hata refaiterna. Men eftersom jag inte gör dig illa och eftersom jag försöker förstå dig, så flyr du. Du förstår inte mina motiv. Du frågar dig själv om och om igen varför jag vill hjälpa dig, men utan att komma fram till något svar (s. 274).

Däremot är Arcturus motsägelsefull, då han skiftar mellan att vara Paiges ultimata härskare och hennes vän: ”Jag hade varit i min fulla rätt att slå ihjäl dig för en del saker du har sagt till mig de senaste dagarna. Men jag förstår ditt värde. Andra skulle inte göra det” (s. 196). Han blandar hot och smicker och rättfärdigar sitt beteende med att jämföra sig själv med de andra refaiternas respektlösa beteende. Samma taktik använder han igen när han åter av Paiges aura: ”Jag tog inte så mycket att din förmåga skadades. Jag livnär mig på människor i små doser, så att de har möjlighet att återhämta sig. Andra är inte lika hövliga” (s. 235).

2.2.2 Vägen till tillit

När Arcturus en natt kommer till bostadsanläggningen skadad, räddar Paige hans liv genom att ta hand om och tvätta hans sår. Hon ångrar sig snabbt, då hon inser att detta var hennes chans att döda honom: ”Jag hade ägnat flera timmar åt att tvätta hans sår. Jag hade kunnat döda honom, jag *borde* ha dödat honom” (s. 113). Men när Arcturus gång på gång behandlar Paige väl och när han även hjälper henne när hon skadas, byggs långsamt en tillit fram: ”Hur mycket jag än ogillade honom, kunde jag inte bortse ifrån att han måste ha tillbringat åtskilliga timmar med att lappa ihop mig” (s. 339). Detta bekräftas när Paige inte väljer att berätta för Nashira Sargas, som även är blodgemål till Arcturus, om hans skador. Det skulle avslöja att han slagits mot emiterna på egen hand vilket är förbjudet för refaiter av hans

ställning. Hade Paige berättat sanningen för Nashira hade Arcturus säkerligen blivit avrättad och han säger: ”Då är jag skyldig dig mitt liv” (s. 312).

I och med att de har räddat livet på varandra resulterar det i att deras själar har blivit sammanbundna av en gyllene sträng. Detta fungerar som ett sjätte sinne och gör att de alltid kommer att känna av var den andre är. Arcturus förklarar detta för Paige: ”Vi står i skuld till varandra, vi har blivit sammanbundna av en livsskuld. En sådan skuld för med sig vissa konsekvenser. [...] Det innebär att du och jag inte längre är enbart skötare och elev eller härskare och slav” (s. 340). Paige reagerar med motvilja, då hon inte kan lita på Arcturus välvilja. Han är nämligen trolovad med Nashira som vill döda Paige för att kunna fjättra och utvinna hennes förmågor. När Arcturus berättar för henne att han föraktar Nashira och att han själv inte har valt att vara trolovad med henne, det är den härskande refaitfamiljen som väljer sina respektive. Detta gör att Paige litar mer på Arcturus, eftersom hon inser att de har en gemensam fiende: ”Han var inte min fiende. Inte på det sätt jag hade trott” (s. 402).

Det är egentligen inte förrän Arcturus berättar om det första upproret, som Paige verkligen kan lita på honom. Paige var inte den första som ville bryta sig fri från Sheol 1utan 20 år tidigare försökte Arcturus tillsammans med andra refaiter och voajanter att göra uppror mot Nashira Sargas och hennes familj. Dock misslyckades detta då en voajant sålde ut de andra för att rädda sig själv: ”Jag förstod. Han hade omsorgsfullt planerat att befria människorna och fick istället se oss bita den hand som ville hjälpa oss - inte konstigt att han inte kunde lita på mig. Inte konstigt att han hade varit så kylig” (s. 404). Under hela tiden som han har försökt att förstå henne har Paige varit förblindad av hat mot honom. Inte mot honom personligen utan mot vad han representerade. Nu när Arcturus berättar sanningen om sin bakgrund, förstår Paige att hon och Arcturus är lika och vill samma saker.

Även fast Arcturus är refait och borde till synes ha det bra så är han lika mycket fånge som Paige. Han har nämligen motsatt sig Sargas familjen och säger: ”Jag längtar efter din glöd, efter de syner du sett. Ändå är jag kvar här, tvåhundra år efter att jag anlände. Fortfarande en fånge, även om jag är förklädd till kung” (s. 404). Paige upptäcker att alla refaiter inte är som hon trodde, Arcturus trivs inte med det systematiska förslavandet av de klärvoajanta. Därför har han tvingats in i en trolovning med ledaren Nashira, så att hon på så sätt kan utöva mer makt över honom. Han är, likt Paige, fast i hierarkin och ser ingen utväg än att göra uppror. Paige är dock fortfarande något tveksam mot Arcturus, men eftersom hon behöver honom för att rymma måste hon sätta sin tillit till honom: ”Att lita på honom var min enda chans. Jag tänkte inte dö här” (s. 403). Hon är i beroendeställning till honom och hon ger slutligen upp sitt hat mot honom för möjligheten att kunna rymma.

2.2.3 Kulmen i romansen

Kysen mellan Paige och Arcturus, som händer precis innan upproret drar igång, är sedan länge väntad och ofrånkomlig. Romanen har under en lång tid byggt upp en tvetydig bild av Arcturus men efter kysen är Paiges tvivel och förakt mot Arcturus som bortblåsta. Kysen och det nya romantiska förhållandet till Arcturus förändrar även Paiges inställning till rymningen. Från att ha varit det enda som hon har strävat efter till att överväga att stanna hos Arcturus:

'Jag kan inte resa till citadellet.' Han strök mig över munnen med tummen. 'Men det kan du. Du kan återvända till ditt gamla liv, Paige. Den möjligheten är det enda jag vill att du ska få.'
'Det är inte det enda jag vill ha.'
'Vad vill du ha?'
'Jag vet inte, Jag vill bara ha dig hos mig.'
Jag hade aldrig uttalat de orden högt. Nu när jag kände smaken av frihet ville jag att han skulle dela den med mig (s. 478).

Paiges viktigaste mål har hela tiden varit att rymma från Sheol 1 för att återvända till sitt gamla liv i Scion. Under de sista kapitlen vacklar hon i beslutet att rymma och att därav lämna Arcturus. Uppbyggnaden och utvecklandet av deras relation har varit som en röd tråd genom romanen. Om man inte har lagt mycket fokus vid det är det inte lika uppenbart som temat om frihet. Romansen blir däremot central i slutet när Paige måste välja mellan friheten och Arcturus: "Han hade kysst mig, han hade velat ha mig. Kanske ville han det fortfarande. Men inget var möjligt mellan oss. Och av blicken i hans ögon förstod jag att det inte räckte med att han ville ha mig" (s. 478). Till slut blir det inte heller Paige, som gör det aktiva valet. Genom Arcturus blick förstår hon att han har gjort valet åt henne och därmed valt bort henne.

Paige har undkommit döden flera gånger, gjort uppror mot refaiterna och är på beredd att rymma från straffkolonin. Slutligen handlar allting om hur tragiskt det är för henne att lämna Arcturus. Då är det som om inga av hennes tidigare bedrifter eller den nalkande friheten spelar någon roll längre: "Men han kunde inte ändra sitt liv för min skull. Och jag kunde inte offra mitt liv för att vara hos honom" (s. 478). I romanens slutskede är det valet mellan att stiga på tåget till friheten eller att stanna med Arcturus som får det största utrymmet. Paige gör alltså inte ett aktivt val utan hennes öde bestäms åt henne.

De sista meningarna kan tolkas som att romanens egentliga syfte inte är Paiges uppror utan utvecklandet av Paiges tillit till Arcturus: "Jag skulle aldrig få se honom igen. Men medan tunneln rusade förbi mina ögon var jag säker på en sak: Jag litade verkligen på honom. Nu återstod bara att lita på mig själv" (s. 479–480). Den avslutande meningen är inte en hyllning

till friheten utan ett konstaterande, att hon nu verkligen litar på Arcturus. Genom detta blir det som att hela romanen har byggts upp till att Paige slutligen litar på sin förtryckare. Dock är det inte ett klassiskt heteronormativt slut som läsaren får. Paige och Arcturus lever inte lyckliga i alla sina dagar tillsammans utan romanen avslutas med att Paige nu måste lära att lita på sig själv utan hjälp eller beskydd från Arcturus.

2.3 Avslutande reflektion

I *Drömgångare* är det som att två historier berättas parallellt. I den första delen av analysen har jag visat på hur temat om frihet och förtryck visar sig. I den andra delen har jag belyst hur stor roll utvecklandet av Paiges och Arcturus relation får. Två skilda läsningar med två olika perspektiv, som inte kommer fram till samma resultat; en kärlekshistoria eller en berättelse om frihet? Vilket tema som blir centralt beror på vilken läsning man gör och vad man väljer att fokusera på. Finns fokuset på Paiges kamp för överlevnad kan kärleksrelationen ses som sekundär, något som skapar drama och spänning. Väljer man istället att fokusera på själva relationen, kan man urskilja ett mönster. Detta mönster binder samman många händelser i romanen som är direkt kopplade till uppbyggandet av relationen.

Det handlar inte om vilken del som är viktigast, då båda temana är viktiga och bidrar till utvecklingen av historien. Det handlar istället om vilket utrymme de båda temana får i det stora hela – vad är det romanen vill säga och vad är det som stannar kvar hos oss efter läsningen? Det går självfallet att argumentera för båda sidor och i analysen har jag visat hur de båda temana gestaltar sig. Å ena sidan löper temat om frihet som en röd tråd genom romanen. Läsaren får följa Paiges resa genom de olika hierarkierna och får ta del av funderingar kring människovärdet och ifrågasättandet av det. Temat väcker även frågor angående vad som egentligen är frihet och hur man kan vara fri på olika sätt. Å andra sidan får utvecklandet av kärleken mellan Paige och Arcturus ett stort utrymme och jag har visat på hur det kan ses som en central del i romanen. Kärleksberättelsen är det som främst driver handlingen framåt och jämte det actionfyllda frihetsupproret fyller kärleksrelationen en nyckelroll. Det är inte Paige själv som har förmågan att bryta sig fri. Endast genom Arcturus hjälp kan hon återvända till sitt gamla liv.

Båda temana är viktig för historiens utveckling. Man skulle kunna säga att kärleksberättelsen spelar en större roll i slutet, vilket resulterar i att fokus skiftar från att vara en berättelse om frihet till att handla om romansen mellan Paige och Arcturus.

3. Avslutande diskussion

I följande avsnitt kommer jag, genom diskussionen, att återkoppla teorin och den tidigare forskningen till analysen för att på så sätt kunna besvara frågeställningarna mer utförligt. Följaktligen under sammanfattningen kommer jag att ge en övergripande redogörelse för hur syftet och frågeställningen har retts ut och vad jag har kommit fram till under analysen och diskussionen. Sist följer en slutsats.

3.1 Diskussion

3.1.1 Återkommande tema i andra ungdomsromaner

Romanens problem anser jag vara att kärlekshistorien överskuggar och underminerar Paiges bedrifter och förminskar henne genom att göra henne bunden och beroende av Arcturus hjälp. I och med att historien från början fokuserar på Paiges överlevnad i Sheol 1, och hur hon ska rymma därifrån, till att handla om hur Paige lyckas lita på sin förtryckare. Först då kan uppbyggnaden av hennes relation med Arcturus ses som det mest centrala i boken. Detta resulterar i att romanen skiftar från att skildra Paiges kamp för frihet till att handla om en kärleksrelation.

Denna problematik är återkommande i flera andra ungdomsböcker, men visas kanske tydligast i Katherin R. Broads kritiska analys av *Hungerspelen*, som nämnts under tidigare forskning. Det som Broad finner återspeglas till en viss del även i *Drömgångare*. Paige, likt Katniss, är till en början en rebell som strider för att få vara trygg och fri men i båda romanerna får den heteronormativa kärleken ett stort fokus. Som i Broads tolkning av *Hungerspelen* blir målet i *Drömgångare* att kärleken utvecklas, inte att Paige/Katniss lyckas bryta sig fria från förtryck.

Det går även att göra kopplingar till passiviteten, som återfinns hos de båda huvudkaraktärerna. De har på ett sätt egna mål och drivkrafter, men deras beslut är inte deras egna utan görs åt dem av männen. I slutet av *Drömgångare* när Paige velar mellan att stanna hos Arcturus eller att fly, gör hon inte själv ett aktivt val, utan ser i hans ögon att åtrån till henne inte är nog för dem att vara tillsammans. Det är alltså Arcturus och inte Paige som bestämmer. Paige hoppar på tåget tillbaka till Scion men inte för att hon själv har valt det utan för att det redan har bestämts åt henne. Detta kan jämföras med Broads tes om Katniss passivitet i slutet av *Hungerspelen*. Hon gör inte själv valet mellan Gale och Peeta, utan det är Peeta som kommer tillbaka till henne och inte Gale, alltså formas beslutet utan henne.

3.1.2 Betydelsen av heteronormen och genuskontraktet

Förklaring till varför Paiges och Arcturus förhållande ter sig på ett visst sätt kan kopplas till Yvonne Hirdmans genuskontrakt. Kontraktet, som inte är jämställt mellan parterna, definieras av den ena partnern. Arcturus har makt över Paige både som hennes härskare och som man. Det är ständigt på hans villkor deras möten sker och det är han som bestämmer över Paiges öde - de kan aldrig vara jämställda. Paige kan dock i sin tur utöva en slags slav-makt, som Hirdman uttrycker det, över Arcturus. Genom deras kärleksaffär får hon tillgång till en del av hans makt och inflytande. Endast genom detta sätt kan hon fly från Sheol 1. Viktigt att poängtera är att det inte är en riktig makt som hon får utan hon är hela tiden beroende av hans hjälp, beskydd och välvilja att befria henne. I romanens slutskede är det tydligt att det inte är Paige som har makten. Arcturus tar beslutet åt henne att fly istället för att stanna och även i slutet är relationen alltid på hans villkor.

Ytterligare en förklaring till varför relationen mellan Paige och Arcturus ter sig på ett visst sätt kan härledas till heteronormen. Enligt Fanny Ambjörnsson är heteronormativitet den norm som upprätthåller heterosexualiteten som det mest eftersträvaransvärda och normala sättet att leva. Detta är något som vi lär oss som barn och bevaras genom lagar, handlingar och institutioner med mera. Heteronormen upprätthålls även i litteraturen och *Drömgångare* är ett exempel på detta. Kärleksrelationen blir central mot romanens slut, då intrigens fokus ligger på utvecklingen av Paiges och Arcturus relation. Genom romanen finns hela tiden en strävan efter att kärleken ska blomma ut och när det händer blir det kulmen i berättelsen. Cirkeln sluts dock inte, utan under romanens sista meningar skiljs Paige från Arcturus och de får inte varandra och lever inte lyckliga i alla sina dagar. På så sätt upprätthålls heteronormen ändå inte fullt ut i romanens slut men sex ytterligare romaner tillkommer i serien - då det finns utrymme att möjligtvis tillfredsställa heteronormativitetens lagar. Det är dock inget som denna uppsats kan uttala sig om utan en fråga för kommande uppsatser att besvara.

3.1.3 Betydelsen av typologisering

Utifrån John G. Caweltis definitioner kan romanen typologiseras som en kärlekshistoria snarare än en äventyrsberättelse. Hade romanen varit en äventyrsberättelse skulle inte kärleksrelationen fått ett så pass stort utrymme. Cawelti menar att i en äventyrsberättelse är kärleken tydligt underordnat hjältens bedrifter. I *Drömgångare* finns både inslag av äventyr och romantik. Det ryms mycket action och Paige får utföra många hjältedåd. Det dock är underordnat kärleksrelationen och överskuggas av deras relation och utvecklingen av den.

Det främsta argumentet som talar för att *Drömgångare* skulle kunna typologiseras som en kärleksberättelse ligger i att de faror och hot som Paige utsätts för fungerar som ett medel att pröva relationen till Arcturus för att sedan stärka den. Exempelvis räddar de varandra från faror flera gånger som på så sätt resulterar i att de bygger upp en tillit tillvarandra. Å andra sidan är hon tvingad till att lita på honom då det är hennes enda chans att bli fri. Detta talar egentligen mot tesen om att romanen är en kärleksberättelse. Cawelti menar däremot att kärleksberättelsen handlar om att överkomma både yttre och inre hinder vilket romanen till stor del kretsar kring. I början har Paige, med rätta, en skeptisk inställning till Arcturus, men genom romanen ligger fokus på hur Paige ska övervinna sitt hat mot honom. Han behöver egentligen inte förändras utan det är hon som måste ändra sin inställning till honom. I slutet av romanen är det uppenbart att Paige överväger att förbli fånge för att fortsätta vara tillsammans med Arcturus vilket visar på hur stor roll kärleksberättelsen spelar. Detta betyder däremot inte att romanen är en självklar romantikberättelse eftersom den både har inslag av äventyr och romantik. Det blir det svårt att placera *Drömgångare* i en särskild kategori då romanen inte är en renodlad kategoribok.

Både John G. Cawelti och Janice Radway skriver om betydelsen av formeln och hur den styr romantikromanen. I Caweltis artikel skrivs det om Askunge- och Pamelaformeln vilka är återkommande intriger i kategorilitteraturen. Det går emellertid inte att direkt applicera Caweltis Askunge-, Pamela- eller den mer moderna romantikformeln på *Drömgångare*. Dock finns det drag hos intrigerna som kan kopplas till romanen, exempelvis om man byter ut Askungeformelns rik/fattig till maktlös/mäktig. Det kan beskriva relationen mellan Paige och Arcturus. Något som däremot är applicerbart är Radways studie där de kärleksromaner som hon analyserade var uppbyggda på samma sätt och följde liknande strukturer. Kärleksberättelsen i *Drömgångare* är inte något nytt istället följer den liknande strukturer och formler som man kan se i andra romantikromaner. Svaret varför kärleksrelationen och dess utveckling får så stort utrymme i *Drömgångare* tror jag i grund och botten beror på att romanen styrs av kärleksberättelsens formel. Formeln och att romanen följer liknande strukturer är alltså en faktor som påverkar romanens innehåll men framförallt temat om kärlek.

Det går att spekulera kring hur historien hade utspelat sig om genusrollerna var ombytta eller om romanen hade mer äventyrsinslag. Då är det möjligt att romanen inte hade fokuserat lika mycket på kärleksberättelsen. Hade Paige varit man kanske kärlekshistorien skulle ha varit underordnad hennes hjältedåd och inte spelat lika stor roll för handlingens utveckling. Eftersom Paige är kvinna och romanen riktar sig till kvinnor finns det möjligen vissa

förväntningar att romanen nästan måste innehålla en kärleksberättelse. Självklart får kärlek finnas med fast man kunde önska att den inte varit så heteronormativ och att den byttes ut mot huvudkaraktärens egentliga drömmar och mål.

3.1.4 Populärlitteratur i skolan?

Som tidigare konstaterats är det svårt att placera *Drömgångare* i en genre. Dock är det lättare att säga att romanen kan klassas som populärlitteratur. Enligt Boëthius definition av populärlitteratur har den en stor läsarkrets och anses estetiskt/moraliskt undermålig – så varför ens läsa sådan litteratur i skolan överhuvudtaget? Ska man se det som en inkörsport till mer kvalificerad litteratur? Eller är det som Hedman och Määttä föreslår: den enda litteratur som faktiskt spelar någon roll? Hedman och Määttä anser i *Brott, kärlek, främmande världar* att populärlitteraturen ska användas i skolan och tas på allvar i sin egen rätt. De menar att populärlitteraturen kan användas för att bättre förstå traditionella litterära teorier och begrepp. Vilka är mer uppenbara och enklare att begripa i populärlitteraturen än vad de är i annan litteratur där begreppen är så pass utvecklade och förfinade att de gjorts svåråtkomliga. På så sätt blir det lite av en inkörsport men å andra sidan kan det vara ett lämpligt sätt för elever att få en större förståelse för litterära begrepp. Senare blir det till stor hjälp för dem när de möts av mer komplicerad litteratur.

Maria Ulfgard kommer bland annat fram till i *För att bli kvinna – och av lust* att flickorna i hennes studie söker sig till litteratur som svarar mot deras behov av starka förebilder. Samtidigt som söker de sig också till litteratur där motivet är underordnat av romantik, erotik och även skräck.²⁵ Kanske är det så att den bästa platsen för populärlitteratur är i skolan, där möjligheten att samtala om litteratur på ett konstruktivt sätt finns? Då kan man ta upp problem som återfinns i litteraturen som heteronormativitet, förtryckande kvinnoideal och ojämställdhet. Därigenom kan populärlitteraturen fungera som en ögonöppnare för många. Det är dock möjligen bäst att inte bara hur som helst sätta romanen i händerna på eleverna utan vägledning. Risker finns att man som lärare själv bidrar till att normer upprätthålls och cementeras hos eleverna vilket skulle bli kontraproduktivt.

²⁵ Maria Ulfgard. *För att bli kvinna – och av lust. En studie i tonårsflickors läsning*. Stockholm: B Wahlströms 2002, s. 346.

3.2 Sammanfattning och slutsats

I uppsatsen syfte och frågeställning ställde jag frågor om hur två teman gestaltades och vilket utrymme de fick. Jag har svarat på detta genom att genomföra två läsningar med olika perspektiv och i analysen har jag redovisat resultaten av dessa. I första läsningen redogörs för hur temat om frihet och hierarkier visar sig och att de fyller en stor roll för romanens utveckling. Under andra läsningen ligger fokus istället på kärlekshistorien och det visar sig att det egentligen är den som driver romanen framåt. Temat om frihet har en viktig betydelse och är grunden i romanen men den blir således överskuggad av kärleksrelationen mellan Paige och Arcturus. Romanens början kretsar till stor del kring Paiges överlevnad till skillnad från slutet då kärlekshistorien är central. I diskussionen tolkar jag det som att det överskuggar resten av romanen och kan ses som att den underminerar Paiges tidigare bedrifter.

Den andra delen av frågeställningen berörde vilka faktorer och normer som påverkar romanens tema och innehåll. Genom att koppla diskussionen till den tidigare forskningen men även till uppsatsens teorier kunde även denna frågeställning på flera sätt förklaras. Under diskussionen har jag visat på hur två olika läsningar genererar olika teman samt ställt dessa mot varandra för att demonstrera hur romanen på flera sätt följer John G. Caweltis definition på en romantikformel och hur romanen upprätthåller den rådande heteronormen. Ur en samhällssyn besvaras frågeställningen genom Yvonne Hirdmans och Fanny Ambjörnssons teorier kring genuskontraktet och heteronormativitet, vilka är några av de normer som påverkar romanens innehåll och tema.

Likt andra ungdomsböcker, är inte *Drömgångare* så normbrytande som man kan tro vid första ögonkastet. Vad blir då konsekvenserna när de modiga hjältinnorna alla strävar efter ett tryggt liv med äktenskap och barn? Denna uppsats föder fler frågor kring varför kärleksberättelsen är vanligt förekommande i många ungdomsböcker. Man kan ställa sig undrande till frågorna: varför måste relationen finnas med egentligen och varför fortsätter författare att följa de klassiska formlerna som bekräftar kvinnlig underordning? Finns det ett behov av att framställa heterosexualitet som det mest eftersträvansvärda eller är kärleksberättelsen bara en spegelbild av ungas egentliga drömmar?

Det är lätt att hamna i en diskussion kring arv och miljö. Om vi fostras till att sträva efter tvåsamhet och barn eller är den önskan något inbyggt? Det är en fråga som genusforskare får svara på. Det jag kan svara på är att litteratur påverkar och medverkar till att forma unga läsare. Även det föder fler frågor: är det verkligen eftersträvansvärt att forma unga kvinnor till att tro att mod, självständighet och frihet inte längre spelar någon roll så länge man rättar sig

efter rådande normer? Vad händer med all den kärlek som utesluts av heteronormen – vad ger det för budskap till de unga? Och när ska vi få se en hjältinna som trotsar heteronormativiteten eller en hjältinna som inte är beroende av männens beskydd och kan ta egna självständiga beslut?

Den perfekta ungdomsromanen, som har allt men samtidigt inte förmedlar förtryckande normer och som man dessutom, med gott samvete, kan ge till eleverna i vetskap om att de efter läsningen är stärkta, finns inte och kommer kanske aldrig att finnas. Även fast en roman förmedlar machoideal och misogyni betyder det inte att man ska sluta läsa men det borde inte heller gå läsaren obemärkt förbi. Istället borde man ha det som ingång och samtala och skapa diskussion mellan eleverna om varför vissa normer finns, vad som gör dem problematiska och slutligen vad man kan göra åt det. Kanske kan litteraturen fungera som en avprogrammering av redan inlärd beteenden och internaliserade normer? På så sätt blir litteraturen inte ännu en upprätthållande faktor av förtryckande normer utan ett botemedel.

Jag inledde uppsatsen med att berätta om att litteratur kan socialisera flickor in i könsstereotypiska mönster och om det är möjligt borde det ju gå att göra tvärtom – att genom litteratur avsocialisera flickor (och pojkar) till att inte behöva föga sig efter rådande normer utan istället få vara och göra precis som de vill. Den perfekta romanen är inte här ännu men genom samtal kring litteratur som *Drömgångare* kan stora skillnader uppnås. Att säga att litteraturen är nyckeln till patriarkatets bojar är möjligen är klyschigt och naivt men jag tror, av hela mitt hjärta, att litteratur påverkar och har möjligheten att förändra.

Litteratur

Primär

Shannon, Samantha, *Drömgångare*, Stockholm: Modernista 2013.

Sekundär

Ambjörnsson, Fanny, *Vad är Queer*, Stockholm: Natur och Kultur, 2006.

Basu, Balaka & Broad, Katherine R. & Hintz, Carrie (red.), *Contemporary Dystopian Fiction for Young Adults: Brave New Teenagers*, New York: Routledge 2013.

Day, Sara K. & Green-Barteet, Miranda A. & Montz, Amy L. (red.), *Female Rebellion in Young Adult Dystopian Fiction*, Farnham: Ashgate Publishing Limited 2014.

Hedman, Dag & Määttä, Jerry (red.), *Brott, kärlek, främmande världar*, Lund: Studentlitteratur, 2015.

Hirdman, Yvonne, "Genussystemet – reflexioner kring kvinnors sociala underordning" ur *Kvinnovetenskaplig tidskrift*, nr 3, 1988.

Hirdman, Yvonne, *Genus – om det stabila föränderliga form*, Stockholm: Liber, 2001.

Holmberg, Claes-Göran & Ohlsson, Anders, *Epikanalys - en introduktion*, Lund: Studentlitteratur, 1999.

Vulovic, Jimmy, *Narrativanalys*, Lund: Studentlitteratur, 2013.

Ulfgard, Maria, *För att bli kvinna – och av lust. En studie i tonårsflickors läsning*. Stockholm: B Wahlströms 2002.